תלמוד בבלי · אחרונים · שערי תורת בבל · סדר מועד

שערי תורת בבל על יומא

רבי זאב וולף רבינוביץ'

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

שערי תורת בבל על יומא

רבי זאב וולף רבינוביץ'

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/שערי-תורת-בבל-על-יומא/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ב. 4
דף ו. 4
דף ח. 4
דף ט. 4
דף י. 5
דף יא. 5
דף יא. 5
דף יב. 5
דף יב. 6
דף יד. 6
דף טו. 6
דף טו. 7
דף יט. 7
דף כא. 8
דף כא. 8
דף כג. 8
דף כד. 8
דף כד. 9
דף כו. 9
דף כז. 9
דף כז. 9
דף כח. 10
דף ל. 10
דף לג. 10
דף לה. 11
דף לו. 11
דף לו. 11
דף לז. 12
דף לט. 12
דף מב. 12
דף מג. 12
דף מז. 13
דף מט. 13
דף נב. 14
דף נג. 15
דף נד. 15
דף סא. 16
דף סב. 16
דף סו. 17
דף סו. 17
דף סז. 17
דף סז. 17
דף סח. 18
דף ע. 18
דף עא. 18
דף עב. 19
דף עד. 19
דף עד. 19
דף עה. 19
דף עו. 20
דף עח. 20
דף עט. 20
דף פ. 20
דף פא. 21
דף פב. 22
דף פג. 22
דף פד. 22
דף פו. 23
דף פו. 23
דף פח. 24

דף ב.

(ב א) **מקום היה בהר הבית ובירה שמו**.—כתב בספר מלחמות היהודים ליוסף בן מתתיהו הכהן (ספר א' פ"ה), דמצודת אנטוניא נבנתה על פני ביהמ"ק צפונה, ונקראה לפנים בשם "בירה", והוסב שמה לאנטוניא על שם אנטוניוס שליט רומי. חז"ל החזיקו אפוא בשם הראשון העברי.

דף ו:

(ו ב) **דחויה היא בצבור**.—נראה דלמ"ד דחויה היא בצבור אם נטמא כה"ג בטומאת הנפש מעמידים אחר במקומו כמו בכה"ג שנטמא בטומאת זיבה (עי' להלן מז א). ואולי נאמר דכה"ג אחר ככהן טהור ממשמר אחר דמי, ולכן משמש כה"ג זה שנטמא בטומאת הנפש. אלא שהרמב"ם בפ"ד הי"ד מהל' ביהמ"ק פסק, שחוזרין אף לכהן טהור שבמשמר אחר.

דף ח:

(ח ב רש"י) **ד"ה וכל אימת וכו' הזאתו בטלה שני ימים**.—שמעתי מאבי מורי זללה"ה, שהקשה לו אביו ז"ל, דאי אפשר שלא תבטל הזאתו שלשה ימים בכל אופן לבד אם חל רביעי בשבת. שאם חל שבת בראשון אין הזאה בחמישי, שאם אין הזאה בשלישי אין הזאה בשביעי: ואם חל שבת בשני אין הזאה בששי; ואם חל שבת בשלישי אין הזאה בשביעי. וכן להיפך: אם חל שבת בחמישי אינו מזה בראשון, שאם אין שביעי אין שלישי: ואם חל בששי אין הזאה בשני; ואם חל בשביעי אין הזאה בראשון. ע"כ שמעתי. ונראה ליישב זה, שחכמים לא רצו לבטל את ההזאה אלא בימים קבועים, שהם בכל שנה ושנה, דהיינו שבת ויום רביעי; אבל שאר הימים, שאינם מסויימים בכל שנה ושנה, אלא שלפעמים אין הזאה מועלת ביום זה ולפעמים ביום אחר, הצריכו חכמים הזאה בכל שנה ושנה, שלא לחלק בין שנה לשנה.

דף ט:

(ט סע"ב) **ריש לקיש הוה וזעירי**.—פי' שזעירי היה בבלי, כמבואר בקידושין עא ב. ועי' מדרש שהש"ר פ"ח י"א: ר' זעירא נפיק ליה לשוקא וכו' וא"ל לית את אזיל מן הכא בבליי די חרבון אבהתיה על לבי וועדא ושמע קליה דר' שילא יתיב דריש אם חומה היא אילו ישראל עלו חומה מן הגולה וכו'. והנה ידוע כי ר' זעירא דירושלמי הוא המכונה

בבבלי "ר' זירא". ואין זה הנקרא בבבלי "זעירי" או "זעירא" בלי שום תואר לפניו. וגם ר' זירא היה בבלי, כמבואר במו"ק כה ב וכתובות קיב א. ונראה שט"ס במדרש שם, וצ"ל: קליה דריש לקיש יתיב דריש, וכדאיתא כאן דרוש זה בשם ריש לקיש. אבל לא מצאנו בשום מקום ר' שילא בא"י בזמן ר' זירא.

(שם רש"י) **ד"ה שדי וכו' ור"א היה הרוחץ**.—נראה טעמו של רש"י, שלא אמר להיפך, כדי שלא לשנות בשנים. ומ"מ נראה לומר להיפך משום שר' אלעזר בבלי היה, כמבואר בכתוב' קיב א, וכן בירושלמי ברכות (פ"ב ה"א, ד ע"ב) קרא ר' יונתן לר"א "בבלייא": אבל רבה בר בר חנה ארץ ישראל היא מולדתו, כדמשמע בפסחים נא א.

דף י.

(יו"ד רע"א) **מדי זו מקדוניא**[1].—אין זו מקדוניא שבארץ היונים, שעל שמה נקרא המלך הנודע "אלכסנדר מוקדון", אלא היא עיר מוקדוניא [Mygdonia] אשר במחוז נציבין ונזכרת בקדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו הכהן ספר כ' פ"ג ג'[2].

דף יא.

(יא רע"א רש"י) **ד"ה כל השערים שערי מזרח עזרה**. עי' בהגהות הרש"ש, שמחק מלת "מזרח". ולי נראה שצ"ל בלשון רש"י: כל השערים וכו' שער מזרח עזרה. והיינו שעל מה דתני בסיפא "חוץ משער נקנור" פרש"י "שער מזרח עזרה", דשער נקנור היה במזרח (עי' להלן יט א ושקלים פ"ו מ"ג).

דף יא:

(יא ב) **אלא ביתך למה לי וכו'**.—הוה מצי למימר: למעוטי בית שאול ושכור, שפטור מן מזוזה מן התורה, כדמשמע במנחות מד א (ועי' שם בתוס' ד"ה טלית).

דף יב.

(יב רע"א תוספות) **ד"ה ירושלים וכו' דא"כ אל יסוד וכו'**.—עי' זבח' נד א דמבואר, דאף ללוי היה למזבח יסוד בכל הרוחות אלא שקרן דרומית מזרחית לא היה לו יסוד בדמים.

[1] [ס"א מדי כמשמעו יון זו מקדוניא וכן עיקר (הב"ח). וכן בירוש' מגלה עא סע"ב: מדי כשמועה (ע"ש).]
[2] כן כתוב בהגה"ה שבס' תבואות הארץ פ"ה עמ' רפ"ו דפוס ירושלים תר"ס.

דף יב:

(יב רע"ב) **אבנטו של כהן הדיוט וכו' ח"א של כלאים וח"א של בוץ**.—כתב בס' קדמוניות היהודים ליוסף בן מתתיהו הכהן ספר ג' פ"ז במעשה הבגדים של כהן הדיוט, שסביב חזהו למטה מאציליו יחגור על הכתונת אזור רחב ארבע אצבעות נבוב מצוייר במלאכתו כאילו הוא עור של נחש ומיופה בפרחים של צבע תולעת שני ארגמן תכלת ושש, אך מטווהו כולו של בוץ. ועוד כתב בבגדי כה"ג שם, שהיו לו כל הבגדים של כהן הדיוט. והרי מבואר דאבנטו של כהן הדיוט הוא של כלאים ומעשה חושב כמו אבנטו של כה"ג בכל השנה. וכן משמע בירושלמי כלאים פ"ט ה"א [לא סע"ד] (ע"ש).

(יב ב) **ילבש לרבות את השחקין**.—בתוספות ישנים כאן הקשו מדתניא בזבח' (יח ב): בד שיהו חדשים, ונדחקו ליישב זה. אבל כבר הקשו כן בירושלמי פ"ג ה"ו [מ ע"ג], ותירצו דחדשים היינו שלא יעשו אותם לשם הדיוט אלא לשם קדש.

דף יד.

(יד א) **ק"ו הוא אם על הטמא טהור על הטהור לא כ"ש וכו' ונוגע בהן טמא**.—יש לעיין בזה: מפני מה הנוגע במי הזאה טמא, וטהור שהזו עליו שלא לצורך טהור, דהא זה שהוזה עליו אף הוא נוגע במים? וע"פ הדוחק יש לומר, דאף שהנוגע במים בעצמו ה"ז טמא, מ"מ אם אחרים מגיעים בו את המים טהור. ועוד מוכרחים אנו לומר, דחכמים חולקים נמי במזה וסוברים דגם המזה על הטהור ה"ז טהור, בין שנשא את המים ולא נגע בהם ובין שנגע בהם (דאל"כ למה לא אמרו כאן דמה שאמר שלמה אמרתי אחכמה עלה קאי). וכן משמע באליהו רבה ור"ש פרה פי"ב מ"ג. ויש להתפלא על הרמב"ם, שהשמיט לגמרי דין מזה על הטהור, ומדבריו ברפט"ו מהל' פרה משמע דפסק כר"ע. וכן בירושלמי ריש פרקין (ועוד שם ה"ב) נאמר בפשיטות "ולא כך אינו טמא מחמת הזייתו?!".

דף טו.

(טו סע"א רש"י) **ד"ה כמנגדנא וכו' ולשון מצליף לא נודע לי**.—בלשון סורית ענייננו "מכה" "ארבעים יכנו" (דב' כה ג) תרגום ירושלמי: ארבעין יצלפיניה[3], ועי' ערוך ע' צלף א'.

[3][אבל בתרגום הסורי: ננגדונה.]

דף טו:

(טו סע"ב) **וראשי פספסין וכו'**.—לפרש"י פספסין הן חתיכות עצים. והקשה ע"ז בתויו"ט מדות פ"ב מ"ו, דהא אסור לנטוע עץ בעזרה[4]. אבל העיקר דפספסין הן אבני שיש מרובעות עי' ערוך ערך פספס ב' וג' וד' וכן בירושלמי שבת פ"ז ה"ג [י רע"ב] ורפי"ב "פסיפס" ומוכח שם שהן אבנים[5]. ועוד בדב"ר פ"א ח': ואם בפסיפס הפסיפס מתפחם פי' פסיפס אבני גזית. ומ"ש במ"כ שם אינו מחוור (ע"ש).

דף יט.

(יט רע"א) **ו' לשכות היו בעזרה וכו'**.—יש לעיין למה לא חשבו כאן עוד שתי לשכות, שהיו בשער נקנור (כדתנן במדות פ"א מ"ד, ומובא כאן למטה): א' לשכת פינחס המלביש וא' לשכת עושי חביתין. ואין לומר דשש הלשכות היו בפנים העזרה, ושתי הלשכות היו מחוץ לעזרה, דהא תנן במנחות פי"א מ"ג (צו א): חביתי כה"ג לישתן ועריכתן ואפייתן בפנים. ועי' רמב"ם סופ"ה מהל' בית הבחירה, שחיבר כל הלשכות יחד וכתב: שש לשכות היו בעזרה וכו' ועוד שתי לשכות היו שם וכו'.

(יט א) **ומסתברא דלשכת פרהדרין בדרום וכו'**.—לפ"ז צ"ל דאף דלעיל (יא א) איתא, דלשכת פרהדרין לפנים משער נקנור היתה, ודרך שער זה נכנסים ללשכה זו, ולא היו נכנסים דרך שער המים, שהיה בדרום סמוך למערב (שקלים פ"ו מ"ג), ללשכה זו הסמוכה לשער זה, דהטעם הוא משום דשער המים לא היה משמש כניסה ויציאה אלא בחג בלבד להכניס בו צלוחית המים של ניסוך (עי' מדות סופ"ב). אלא שקשה לי דהרי לשכת אבטינס עלייה היתה כמבואר בריש תמיד ומדות, ולשכת כה"ג שבצפון משמע שלא היתה עלייה, שהרי אבא שאול אומר דגג שלשתן שוה, משמע שע"ג קרקע היתה בנויה כלשכת הגולה ולשכת הגזית. ואולי מתוך זה הכריע הרמב"ם בסופ"ה מהל' בית הבחירה דלא כרב פפא וכתב דלשכת פרהדרין היתה בצפון (ועי' במל"מ שם). וכן בירושלמי פרק זה [לט ע"א] אמרו: על גבי שער המים היתה וסמוך ללשכתו היתה. הרי שהיתה בדרום. ולשכת אבטינס, לפי הירוש', אינה לשכת כה"ג, אלא שהיתה לו לכה"ג לשכה אחרת סמוכה ללשכת אבטינס. ולשיטה זו נראה דלשכת פרהדרין היא הסמוכה ללשכת אבטינס, והלשכה השניה שבצפון היא לשכת בית האבן, שלשם הפרישו את

[4] ועי' מ"ש ע"ז שם ובפ"ה מ"ד.
[5] [והוא מלשון יונית .]

הכהן השורף את הפרה, שהיתה בצפונה מזרחה כמבואר בריש פרקין[6]. ושני שמות היו ללשכה זו בית האבן ולשכת העץ. וכן צ"ל לרב פפא דסבר דלשכת אבטינס היתה בצפון ושהיא היתה לשכת כה"ג א"כ היתה נקראת גם לשכת העץ. ולא מסתבר לומר דאבא שאול חולק על ת"ק, דהיתה נקראת לשכת העץ, אלא שסבר שהיתה לשכת כה"ג וקרויה לשכת אבטינס.

דף כא.

(כא א תוספות) **ד"ה נבלעין במקומן פי' הר"פ דה"ה וכו'**.—וכ"כ רש"י לעיל כ ע"א ד"ה תורמין.

דף כא:

(כא רע"ב רש"י) **ד"ה שמגביהין אותו ומראין אותו לחוץ**.—במל"מ פי"א הי"א מהל' מטמאי משכב ומושב כתב, שיש נוסח בפירש"י "שמגביהין אותו ומוציאין אותו לחוץ", ועי' מ"ש בחגיגה כו ב.

דף כג.

(כג א) **לעולם דנקיט ליה בליביה**.—עי' רש"י ופי' ר"ח, ובהגה"ה שם מקשה, דהא עובר על לא תשנא את אחיך בלבבך[7], ולא תירץ כלום. אבל יש ליישב ע"פ דברי הריטב"א, שכתב בר"ה יז א, דבמילי דעלמא אסור לשנוא בלב, אבל במילי דשמיא מותר לשנוא. וכ"כ הרמב"ם בסוף הל' רוצח, שהרואה את חבירו שעבר עבירה והתרה בו ולא חזר מצוה לשונאו. ודין זה מקורו בפסח' קיג ב (ע"ש), ואין לך עבירה גדולה ממבזה תלמיד חכם (עי' שבת קיט ב).

דף כד.

(כד א רש"י) **ד"ה או מתרומת מדין וכו' א' מת"ק**.—כעין זה יש במנחות עז ב, ושם פי' רש"י א' מחמשים (ועי' בתוס' כאן).

[6] ואף שלקמן מג א סבר רב דגם כהן הדיוט כשר לפרה, כבר כתבו בתוס' ישנים ריש פרק זה דכהנים גדולים היו נוהגים לעשות בעצמם את הפרה. ועי' בתוספות חדשים במ"ה פרק זה.

[7] עי' רמב"ם פ"ו ה"ה וה"ו מהל' דעות.

דף כד:

(כד ב רש"י) **ד"ה הצתת וכו' אם הוצרך וכו'**.—עי' מ"ש בתמיד (כט א).

דף כו:

(כו ב) **והתניא י"ז וכו'**.—יש כאן ב' גירסאות וג' פירושים, וכולם דחוקים. והעיקר לגרוס: דלא כראב"י ודלא כר"י[8]. והביאור כמו שכתב בהגהות הרש"ש. ויש להוסיף על דבריו דאע"ג דלעיל בראש עמוד זה איתא ג"כ כלשון דכאן "דלא כראב"י ודלא כר"י" מ"מ אין המכוון שוה. וכעין זה מצינו לקמן (לט א) "פיתחא בדרום קאי" ב' פעמים, ואין ביאורן שוה (ע"ש היטב). ויש הרבה כאלה בתלמוד כמו שכתבו התוספות בחולין סח א ד"ה אדם ובספר הצבא לרז"ה מדה ב'.

דף כז.

(כז א) **וערכו למה לי למעוטי הפשט וניתוח ואימא ה"נ לגופיה וכו'**.—לפי גירסת רש"י צ"ל: וערכו למה לי למעוטי הפשט וניתוח וערכו שנים בני אהרן שנים וכו'. ומה שבינתים מיותר[9] כדמשמע מפי' רש"י ותוס' ישנים (ד"ה בספרים). ועי' מהרש"א שהניח גירסתנו בצ"ע.

דף כז:

(כז ב) **והרי תרומת הדשן תחילת עבודה דיממא היא וכו' ואלא קשיא**.—אינו מובן, דמאחר דתרומת הדשן היא תחילת עבודת היום כל שכן דסדור המערכה שהיא לאחר תרומת הדשן[11] דעבודת יום היא[10]. וראיתי בתוס' ישנים (ד"ה שכבר), שהשתדלו ליישב זה, אבל יש ט"ס בדבריהם. והעולה מהם הוא דמש"ה אין סידור המערכה נחשב לתחילת עבודת היום בשביל שגם בלילה פעמים מסדרים את האברים המתפזרים וגם היו מסדרים עצים להקטיר האיברים והפדרים, שעדיין לא נתעכלו כדכתיב "היא העולה על מוקדה על המזבח כל הלילה" (ויק' ו ב).

[8] [וכ"ה הנוסח בכתב יד מינכן (והוגה "אלא" במקום "דלא") וכתב יד מינכן ב' ואוכספורד, ועי' ד"ס.]
[9] [ולי' בכתבי יד, עי' ד"ס.]
[10] ומ"ש ע"ז בהגהות רש"ש אינו מחוור (ע"ש).
[11] כדמשמע בתמיד פ"א ופ"ב.

דף כח:

(כח רע"ב) **צלותיה דאברהם וכו'**.—עי' תוס' ישנים (ד"ה דילמא) שכתבו, דלפנות ערב משמע מכי משחרי כותלי. אבל בפר"א פט"ז מבואר דלפנות ערב היינו בתשע שעות ביום (ע"ש).

(כח ב) **אפי' עירובי תבשילין**.—וכ"ה בב"ר פצ"ה ותנחומא ריש פרשת בהר. וכתב במשביר ע' ערב, שדרש זה מרומז במלת "משמרתי" כמו שדרשו בביצה (טו ב) עירובי תבשילין מדכתיב "את אשר תאפו אפו ואת אשר תבשלו בשלו ואת כל העודף הניחו לכם למשמרת" (שמ' טז כג).

דף ל.

(ל ע"א רש"י) **ד"ה לא אמרן וכו' צריך ליטול שמא יתן וכו'**.—עי' ברכות (מג א) דמבואר שם, שמנהגם היה ליטול יד אחת לשתייה.

דף לג:

(לג ב) **עבורי דרעא אטוטפתא אסור**.—עי' רש"י ותוס'. ובפשטות יש לפרש דעבורי לשון אקדומי הוא (עי' פסח' ז ב) וה"ק: אף שהמצוה היא להקדים ולהניח תחילה של יד ואח"כ של ראש מ"מ אם אירע שבא לידו של ראש תחילה מניח את של ראש ואח"כ מניח את של יד, דאסור להקדים את של יד לשל ראש, שבא לידו תחילה. וכן הוא ביאור מה שאמרו "אין מעבירין על המצות"-אין מקדימין על המצות, שלא יקדים מצוה גדולה למצוה קלה שבאה לידו תחילה, אלא כל מצוה קלה שבאה לידך תחילה עשה אותה ואל תחמיצנה. וביאור מה שאמרו כאן "היכי עביד מדרעא לטוטפתא" הוא כפי' רב האי גאון, שהובא בתוס' כאן. ומצאתי ביראים סי' טז שכתב פי' עבורי אקדומי כמו "ויעבור מלכם לפניהם" (מיכה ב יג) פי' ליתנו בנרתיק תחילה, שהרי היה צריך להעביר על המצות בהניחו אותן ע"כ. ופירוש זה מובא בריטב"א כאן בשם ר"י, ובל"ס שט"ס הוא וצ"ל. ר"א (במקום "ר"י") והוא ר' אליעזר ממיץ בעל היראים.

שם **מיבעי ליה לגופיה דקאמר רחמנא נקדמו למערכה שנייה וכו'**.—פי' דסדור שני גזרי עצים קודם למערכה שנייה ולא שמע להא דאמר אביי כן לעיל משמיה דגמרא.

דף לה:

(לה רע"ב) **עבודת יחיד וכו'**.—פי' רש"י: הוצאת כף ומחתה. ולפי זה אינו אלא בכה"ג ביוה"כ. וקשה דלעיל (כה א) משמע דמיירי בכהן הדיוט. לכך נראה שדין זה הוא בכל הכהנים, ו"עבודת יחיד" היינו עבודה של קרבן יחיד אבל לא של קרבן צבור, ומדבר תורה אם מסר את הבגדים לצבור עובד בהם אף קרבן צבור, אלא שחכמים תקנו שלא לעבוד בקרבן צבור אלא בבגדים שקנו הצבור. וטעם תקנה זו, שכל הכהנים העובדים עבודת צבור יהיו לובשים בגדים השוים במראה ובדמים, כמו שקונים אותם הצבור. שאם יהיו מותרים להתנדב משלהם יהיה כהן אחד עובד בבגדים של עשרה זוזים ואחד עובד בבגדים של מאה מנה, ולא חששו לזה אלא בקרבן צבור ולא בקרבן יחיד. ואף בשל צבור לא אסרו אלא לכתחילה, אבל אם עבר הכהן והקריב קרבן צבור בבגדים שהתנדב משלו שמסרן לצבור עבודתו כשרה כדאמרינן בר"ה (ז א), דאפי' קרבנות צבור עצמם, שנדבם יחיד ומסרם לצבור כשרים והיינו בדיעבד.

ודע שלהרמב"ם שיטה אחרת בזה בפ"ח ה"ז מהל' כלי המקדש והוא שאפי' לכתחילה יחיד נודב קרבנות ומוסרם לצבור, שדעת הרמב"ם דסוגיא דהכא חולקת אסוגיא דר"ה ופסק כסוגיא דר"ה (כ"ש במל"מ שם, ועי' עוד במל"מ פ"ד ה"ו מהל' שקלים באריכות).

שם **כתונת משתי ריבוא**.—פי' משתי ריבוא זוז דהיינו מאתים מנה. ואיני יודע טעמו של רש"י שהוציא הדבר מפשוטו ופי' "שתי ריבוא מנה". ואולי היה קשה לו השינוי, דה"ל לומר כאן מאתים מנה, וכענין שאמרו לעיל אצל ישמעאל בן פיאבי "מאה מנה". אבל אינו מוכרח די"ל דמשום דשתי אותיות שוות זו אחר זו קשות למבטא, לכן החליפו ואמרו "משתי ריבוא".

דף לו.

(לו סע"א) **אין עולה באה אלא על עשה וכו'**.—בירושלמי סוף מסכת זו איתא: העולה מכפרת על הרהור הלב שנא' והעולה על רוחכם היה לא תהיה (יחז' כ לב).

דף לו:

(לו ב) **אלא מהו שאמר משה וכו'**.—ועל המקרא "והתודה עליו וגו'" לא הוצרכו להשיבו לפי שדרך הכתוב לדבר בלשון "לא זו אף זו", לפיכך בצווי שצותה התורה להתודות הרבותא היא, שאף בשוגג צריך להתודות, ולכך כתוב השוגג אחר המזיד; אבל בוידוי

עצמו שאדם צריך להתודות על מה שחטא הרבותא היא בזדונות, שלא רק בשוגג חטא אלא אף במזיד, לפיכך יש לו להקדים תחילה את השגגות.

דף לז.

(לז א) **ועוד תניא שלשה שהיו מהלכין וכו'**.—אין הקושיא מובנת, דהא י"ל דאף שאם אחד הולך עם רבו כבודו שילך בשמאל, מ"מ בשנים ההולכים עם הרב יותר הוא כבודו שילך באמצע, אחד בימינו ואחד בשמאלו, משילכו שניהם בשמאלו.
(שם רש"י) **ד"ה בא לו למזרח חוזר אחוריו**.—צ"ל: חוזר לאחוריו וכו'.

דף לט.

(לט סע"א) **וכל כהן שמגיעו כזית יש אוכלו ושבע וכו' נשתלחה מאירה וכו' וכל כהן מגיעו כפול**.—כעין נוסח זה יש בירושלמי פ"ו ה"ג [מג סע"ג] ותוס' סוטה פי"ג ה"ז. אבל ראיתי בעין יעקב בשם הריטב"א שכתב שיש גורסין ברישא "וכל כהן שמגיעו כפול" אבל אינו כן בכל הספרים ע"כ. וראיתי גם בפי' רמב"ן עה"ת פ' תרומה (כה כד), שכתב: אמרו כל כהן שמגיעו כפול אוכל ושבע. וכן כתבו ר' בחיי בפ' צו (כה כג) ובספר שלחן ארבע שער א' ובריקאנטי פ' תרומה דף קט ע"א[12].

דף מב.

(מב א) **וההוא יומא נח נפשיה דרביא בר קיסי**.—עי' בפי' רש"י. אבל בהגהות רש"ש פי' ההוא יומא דאמר כן ר' ירמיה מדיפתי. ורבין בר קיסי שבזמן רבינא (חולין כ ע"ב) הוא עצמו רביא בר קיסי דהכא. והנה כבר הקדימו בפירוש זה בסדר הדורות ע' רביא בר קיסי (ע"ש). וגם יש להוסיף שבה"ג הלכות שחיטת חולין באמת גרס בחולין שם: אמר רבינא אמר לי רביא בר קיסי[13].

דף מג:

(מג ב תוספות) **ד"ה ולא וכו' ושמא המקשה לא שמיע ליה הברייתא**.—כבר נודע דתוספתא שלנו לא היתה לפני מסדרי התלמוד, וזו התוספתא שהזכירו בתלמוד אחרת היתה, כמו שאנו רואים לקמן (ע' ע"א) דזה שהעתיקו שם מן התוספתא ליתא בתוספתא שלנו (ע"ש). ועי' חולין עה ב רש"י ד"ה בין וכו': "ובתוספתא דר' חייא נמצא כן", וזה

[12] [וכ"ה הנוסח בכל כתבי יד, ועי' ד"ס הע' כ.]
[13] [וכ"ה הנוסח בדפוסים ישנים בגמרא וברש"י, בכתבי יד נשתבש: רבא, רמי, עי' ד"ס הע' ת'.]

מוכיח שדעת רש"י שהתוספתא שלפנינו היא מר' חייא. ועי' ב"ק ד ב: תני ר' אושעיא י"ג אבות נזיקין, ועוד שם: תני ר' חייא כ"ד אבות נזיקין. והנה בתוספתא שלפנינו רפ"ט מונה י"ג אבות נזיקין, ומוכח שאינה מר' חייא[14]. ועי' מ"ש בב"ב קב ב, זבח' פה א, תמורה יט א, מעילה יז ב, נגעים פי"ד מ"ה, מקואות פ"ד מ"ד וזבים פ"ב מ"א.

דף מז.

(מז א) **ונחתיה למחתה עלה וכו'**.—אינו מובן לי דאם יעשה כן הרי תכוינה ידיו בחום המחתה שבה גחלי אש (עי' לעיל מד ב תוס' ד"ה בכל). ועי' בד"ס שפירש דרק היד של המחתה יניח על הקטרת, אבל המחתה עם הגחלים תצא לחוץ.

(שם רש"י) **ד"ה אפי' חופן ג' קבים וכו'**.—פי' כמו שמצינו בבן קמחית שחופן ד' קבים ה"נ היו אחרים שחופנים ג' קבים. וגם בתוס' ישנים גרסו כאן בבן קמחית ד' קבים, וכ"ה בירוש' ריש פרק זה. ועי' בשו"ת חוט השני סי' צו, שכתב שלפני רש"י היתה הגירסא בבן קמחית שלשה קבין, ובאמת בד"ס כאן הביא נוסח בגירסא זו.

(שם תוספות) **ד"ה וכו' דלמה היה להם לעשות כן וכו'**.—דע שמצינו כעין זה בתמיד פ"ה מ"ד בקטורת שבכל יום ויום, שהיו מכניסים להיכל בזך מלא וגדוש. וביארו המפרשים שם, שדרך כבוד של מעלה הוא שיהא הבזך מלא. ולפ"ז נ"ל שאין משנתנו יוצאה מידי פשוטה, דמה ששנינו "וכך היה מדתה" ענייננו, שהיו מדקדקים לעשות כף, שתהא מחזקת במלואה מלוא חפניו של כה"ג. וזה שאמרו למטה "אי נמי שלא יחסר ושלא יותיר" פי' שתהיה הכף כמלוא חפניו של כה"ג בצמצום לא פחות ולא יותר. "לא פחות" כדי שלא יצטרך ליתן מותר הקטורת בגודשה של כף, ושמא יתפזר מן הקטורת מעט, "ולא יותר" שאז לא תהיה מלאה, ואין זה דרך כבוד של מעלה, וכמו שביארנו. ופרש"י ע"ז דחוק כמובן.

דף מט.

(מט א) **חפן חבירו ונתן לתוך חפניו וכו'**.—אפשר דחפן לאו דוקא אלא שחבירו נטל ונתן לתוך חפניו, דחופן ממש א"א שלא יחסיר ושלא יותיר. ואולי נאמר דרב פפא לטעמיה למטה, דלית ליה האי סברא.

(מט סע"א רש"י) **ד"ה ולמאי וכו' הראשונים אותם שנחלקו עלי וכו'**.—לקמן מבואר דהחולקים עליו הם דיש לקיש ור' יצחק נפחא. ופלא דודאי שר' חנינא היה גדול מריש

[14] [ועי' מ"ש באחרונה מו"ר פרופ' י"נ אפשטיין זצ"ל ב"מבואות לספרות התנאים" בפרק "מבוא לתוספתא".]

לקיש ור' יצחק נפחא. לכן נראה שלא להם נתכוין ר' חנינא, אלא לראשונים שהיו לפניו, והוא דור התנאים שבזמן רבי.

דף נב:

(נב רע"ב) **הוא יוסף איש הוצל הוא יוסף הבבלי**.—עי' מ"ש בפסח' קיג ב. ויש להוסיף עוד, שבירושלמי ב"ק פ"ג ה"ז [ג ע"ד] אמרו עוד: "הוא יוסי הבבלי הוא יוסי בן יהודה הוא יוסי קטנותא". ולפי זה ברור דאבא יוסי בן קטונתא שהיה מקטני חסידים, כמבואר בסוף סוטה, הוא עצמו יוסף איש הוצל הנודע ברוב שמותיו והוא עצמו ר' יוסי בר' יהודה איש כפר הבבלי הנזכר פעם אחת במשנה (אבות פ"ד מ"כ). וכ"כ ביוחסין מאמר א' ערך יוסף קטונתא.

והנה כבר ביארנו בפסחים שם, דהוצל היא עיר בבבל. ונראה דכשעלה יוסף זה לא"י לבדו או עם שאר בני גולה נתיישבו בכפר שעשו לעצמם בני הגולה בא"י, ועל שם שגרו שם בני בבל היה מכונה "כפר הבבלי" אע"פ שהיה בא"י, אלא שכמה דורות לפניו מצאנו את ר' נחוניא בן אלינתן איש כפר הבבלי, שהיה חבירו של ר' יהושע (עי' עדיות פ"ו מ"ב). ובירושלמי ברכות פ"ה ה"א [ט ע"א]: "ר' יוחנן הוה יתיב קרי קומי כנישתא דבבל בציפורין". הרי שהיה לבני בבל בית כנסת מיוחד בציפורי.

(נב ב) **במקדש ראשון מי הוו פרוכות**[15] **וכו'**.—פי' אף שבמקדש ראשון ג"כ היו פרוכות בפתחים, כמבואר לקמן (נד א), מ"מ לא היתה בפתח הדביר אלא פרוכת אחת, שאין מסתבר לומר, שגם בבית הראשון היו מסופקים אם עובי הפתח הוא כלפי פנים או כלפי חוץ. כל זה הוא כפי העולה משיטת התלמוד כאן. אבל אין זה כפי הנראה מפשוטה של המשנה, שבבית ראשון שנויה משנה זו, ולת"ק דלעיל (נא ב) היו גם בבית ראשון שתי פרוכות בפתח הדביר, ורק לקמן (נג ב) סיפרו איך היה הסדר בבית שני. וזהו ששנינו שם: משניטל הארון וכו', וכן משמע מהירושלמי (ע"ש).

(נב רע"ב רש"י) **ד"ה שאת וכו' ולשון סליחה הוא וכו' ולשון נשיאות עון**.—עי' קידושין (סא ב) באופן אחר, דהכי איתא שם: אם תטיב אגרא (פי' רש"י: אם תטיב שאת משאת שכר). ועוד שם (ל ע"ב): ואם אתם עוסקים בתורה אין אתם נמסרים בידו שנא' הלא אם תטיב שאת (ופי' רש"י: שאת תתנשא על יצרך).

[15] [כנוסח כ"י אוכספורד וע"י, כתבי יד אחרים ורש"י בדפו' ישנים: פרכות, דפו': פרוכת.]

דף נג:

(נג ב) **א"ר חייא בריה דרב הונא חזינא להו לאביי ורבא וכו'**.—כעין זה בברכות לד ב ומגלה כב א (ע"ש).

דף נד:

(נד סע"ב) **וחכ"א אלו ואלו מציון נבראו**.—פי' בין תולדות שמים ובין תולדות הארץ נבראו מעפר שבציון. וכעין זה בב"ר פי"ב י"א: "ר' הונא בשם ר' יוסף אמר כל מה שיש בשמים ובארץ אין ברייתו אלא מן הארץ הה"ד וכו'. ר' יודן מייתי לה מן הכא הכל הולך אל מקום אחד הכל היה מן העפר והכל שב אל העפר. רב נחמן אמר אפי' גלגל חמה שנאמר האומר לחרס ולא יזרח". פי' דמשום הכי מכונה גלגל חמה "חרס", מפני שנברא מן העפר כחרס. ומה שפי' בתוס' כאן בענין "אלו ואלו מציון נבראו" אינו מחוור, וכבר הוקשה למהרש"א. וגם מה שפי' בתוס' ישנים דחוק (ע"ש).

ודע שענין זה שביארו חז"ל כאן, שאף תולדות השמים הן מן העפר לא היה נודע לחוקרים הקדמונים עד דורנו זה האחרון (בערך בשנת תרכ"ה), כי נתגלו אז הרבה דברים מסתרי הטבע הנפלאים. שאף כי מכבר היה נודע לחוקרים, שקוי האור העוברים דרך זכוכית משולשת מתחלקים לשבעה מראות כמראה הקשת אשר יראה בענן: וכשהיו מביטים בצבעים אלה הנראים על איזה גשם בזכוכית מגדלת-אז היו רואים בכל הצבעים האלה קוים קוים הרבה שחורים ודקים ודקים מן הדקים, אשר לא יספרו מרוב. אבל סוד הקוים האלה לא נודע להם עד אותה שנה, שאז נתגלה להם עניינם. כי כל יסוד ויסוד הנמצא בארץ יש לו טבע אשר אם יבער באש יוליד איזה קו שחור באיזה מקום במראה הקשת הנ"ל, וכל קו וקו מכל יסוד ויסוד משונה מרעהו בתמונתו ומקומו במראה הקשת. וע"פ הנסיון נודע לחוקרים תמונת כל קו וקו ומקומו של כל יסוד ויסוד הידוע להם, עד אשר יש להכיר מן הקוים הנראים במראה הקשת כל יסוד ויסוד הבוער באש. ועל פי זה מצאו שעל פני השמש בוערים באש ברזל ונחשת ועוד כמה מיני מתכות וגם כמה יסודות אוריים. וכזה מצאו גם בכמה כוכבים קיימים, עד כי כיום נבין ונדע שכל הכוכבים הגדולים והקטנים ואף הארץ מיסוד אחד הם. והוא כדעת ר' שמעון בן יוחי, דשמים וארץ לא נבראו אלא כלפס הזה וכיסויה.

דברי רשב"י הם בירושלמי חגיגה פ"ב סוה"א [עז רע"ד] וב"ר פ"א טו. וכשיטה הזאת הוא מ"ש עוד בב"ר פ"א, ומובא ברש"י עה"ת (בר' א יד): כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו. והרמב"ן (בפרשה הנ"ל) הלך גם

הוא בשיטה זאת אלא שביאר ענין זה בלשון פילוסופי היונים, וכתב: "כי השם ברא מן האפס המוחלט יסוד דק מאד אין בו ממש אבל הוא כח מוכן לקבל צורה הנקרא אצל היונים היולי ויצר ממנו הצורות".

(נד רע"ב רש"י) **ד"ה הוציאום לשוק קיפלום מן הכותל**.—נראה שפירש כן (ולא על הכרובים שעשה משה) משום דלא אתיא כמ"ד לעיל (נג ב) ארון במקומו נגנז. ועוד שאמרו כאן "שנכנסו הגוים להיכל", ולא לקדש הקדשים. אבל בפתיחתא דאיכ"ר סי' ט איתא: "נכנסו לבית קה"ק ומצאו שם שני כרובים נטלו אותן ונתנו אותן בכליבה והיו מחזירין אותן בחוצות ירושלים ואומרים: לא הייתם אומרים שאין האומה הזאת עובדת ע"ז ראו מה מצינו להם ומה היו עובדים". ומוכח שהוציאו שני כרובים מבית קה"ק, וע"כ שהוא כמ"ד ארון גלה לבבל. ויש לדחות דאף למ"ד ארון במקומו נגנז - לא גנזו אלא ארון וכפורת וכרובים שעליו שעשאן משה; אבל עדיין הותירו את הכרובים של עצי שמן, שעשה שלמה ועמדו על רצפת הדביר, והם הם שמצאו הגוים בבית קה"ק והוציאו אותם בשעת חורבן המקדש. ועי' בתוס' ישנים (לעיל נד א ד"ה ומראין), שכתבו על הכרובים, שהיו מראים לישראל, דהיינו כרובים שעשה שלמה.

דף סא.

(סא סע"א רש"י) **ד"ה ה"נ דלא מעכבי והאמר מר שיריים שחסרו וכו**'.—אינו מובן, דכמו שבמנחה שיריים שחסרו בין קמיצה להקטרה פסולין, ה"נ בלוג של מצורע אם חסר ממנו בין יציקה למתן שבע או למתן בהונות פסול[16]. וכמו שבלוג של מצורע, לאחר שנתן מתן שבע ומתן בהונות, שוב אין מתנות הראש מעכבות משום שעליהן כתיב "והנותר", ה"נ במנחה, לאחר שהקריבו את הקומץ, שוב אין אכילת אהרן ובניו מעכבת משום שעל זה כתיב "והנותרת".

דף סב:

(סב ב רש"י) **ד"ה ומוספין וכו' ושיטתא דתלמידי תרביצאי היא**.—כעין זה בזבח' קד א רש"י ד"ה והעור. וביאור הענין נדע מתשובת רה"ג שבתשובות גאונים קדמונים סי' עח שכתב: "כדרך טעיות הרבה שמצויין בשיטפי דתרביצאי וכ"ש של אותן גרסאי שבכפרים". והיינו דתרביצאי הם הלומדים חוץ לישיבה[17].

[16] עי' נגעים פי"ד מ"י.

[17] [ועי' מ"ש בענין זה מו"ר פרופ' י"נ אפשטיין זצ"ל במבואו למס' תמורה, "מבואות לספרות האמוראים", עמ' 137 ואילך.]

דף סו.

(סו א משנה) **ולא היו מניחין את ישראל להוליכו**.—מזה מבואר, שהיו בוחרים את המשלח מן המשפחות המיוחסות, ולהוציא מדעת הזהר (אחרי סג ע"ב ואמור צ ע"א), שהיה המשלח פגום ובעל מום, שהיתה עינו אחת גדולה מחברתה (עי' בכורות מד א).

דף סו:

(סו ב) **שאם נטמא משלחו נכנס טמא לעזרה**.—מסתברא דטומאה זו אינה אלא טומאת השרץ או טומאת הנפש, שהותרו מכללן בצבור ובפסח, אבל לא טומאת זיבה וקרי ומצורע[19]. וכן כה"ג ביוה"כ אינו דוחה אלא טומאת מת ושרץ בלבד[18]. לפיכך אם נטמא משלח בשאר הטומאות נכנס אחר לעזרה ומוציאו לחוץ ומוסרו למשלח.
ונראה שכן הדין בכל המנחות הבאות בטומאה, כמנחת העומר ושתי הלחם ולחם הפנים ומנחת נסכים של פרים אילים וכבשים של צבור[20], ואין זה אלא בטומאת השרץ וטומאת הנפש בלבד.
שם **מהו לסוד את קברו**.—פי' שמנהגם היה לסוד (=לטוח) את קבריהם מבפנים כדי שלא יפלו הכתלים, עי' ירוש' מו"ק פ"א ה"ו [פ ע"ד]: איזהו חינוך קברות ר' יוסי בר נהוראי אמר סדו בסיד.

דף סז.

(סז א תוס' ישנים) **ד"ה חולק**[21] **וכו' ובמסכת שקלים וכו'**.—לפנינו בשקלים שם הנוסח פרה ושעיר המשתלח ולשון של זהורית באין וכו'. וברע"ב שם: לשון של זהורית של פרה אדומה, וכן עיקר, וכ"ה במל"מ פ"ד ה"ב מהל' שקלים (ע"ש).

דף סז:

(סז ב) **דברים שאלמלא לא נכתבו דין הוא שיכתבו ואלו הן ע"ז וגלוי עריות**.—וכעין זה בעירובין ק סע"ב: אלמלא לא ניתנה תורה היינו למדין... ועריות מיונה. וגלוי עריות זה הוא ניאוף עם אשת איש, שזה דבר מושכל, כמו שכתב רס"ג בספרו האמונות והדעות מאמר ג פ"א, שאיסור הניאוף השכל גוזר אותו. וכתב עוד שם בפ"ב: "ומן החכמה לאסור

[18] עי' לעיל מז א.
[19] עי' זבח' כב ב ופסח' נט א.
[20] עי' לעיל ז א ופסח' עו ב.
[21] [נדפס בדף סח סע"א.]

הזנות שלא יהיו המדברים (=בני אדם) כבהמות ולא ידע אחד מהם אביו שיכבדהו גמול שגדלהו ושיורישהו האב טרפו". אבל גילוי ערוה של שאר בשר ודאי שאינו מן המצות המושכלות אלא מן החוקיות, וכמו שאמרו בספרא סוף פר' קדושים: "מנין שלא יאמר אדם וכו' אי אפשי לבא על הערוה אבל אפשי ומה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי כך". ואין זה אלא בגלוי ערות שאר בשרו. וכן הרמב"ם בפ"ו משמונה פרקיו כתב בר' זו של הספרא וסיים, שעריות היא מן המצות השמעיות דהיינו חוקיות. וכן בפ"ד ה"ט מהל' רוצח כתב, שעריות הן העברות שבין אדם למקום. ובלי ספק שהוא נתכוין לעריות של שאר בשר. אבל ניאוף אשת איש היא מן המצות המושכלות כמו שביארנו. וכ"ה דעת רש"י ז"ל שכתב בקידושין מ ע"א: רע לשמים ואינו רע לבריות כגון מגלה עריות. ואילו בסנה' מד א כתב, שהבא על נערה המאורסה רע לשמים ורע לבריות שמבייש את משפחתה או אוסרה על בעלה (ע"ש). ונפלאים לנו דברי רמב"ן בפי' עה"ת (פ' ברא' ו א), שמדבריו שם נראה, דניאוף באשת איש אינו ענין מושכל (ע"ש).

דף סח:

(סח ב רש"י) **ד"ה השורף וכו' והאי תנא אית ליה כר"ש וכו'**.—עי' מ"ש בהגהות רש"ש. ונ"ל דרש"י היה מפרש "מסדר את המערכה" מה שמסדר את הפר ע"ג העצים. אבל מפשטות לשון זה לא משמע כן, אלא שמסדר את העצים עצמם זה ע"ג זה, והוא כמו מערכה גדולה ומערכה שנייה דלעיל (לג א)[22]. אבל המסדר את הפר על העצים טמא לתנא דברייתא זו וכת"ק דר"ש, וכ"ה דעת הרמב"ם בפ"ה ה"ד דהל' פרה, שפסק כת"ק דר"ש, וגם העתיק בר' זו (ע"ש).

דף ע:

(ע ע"ב) **ר' יהודה אומר משמו וכו'**.—עי' רש"י שפירש "משמו של ר"ע". אבל בתוס' סופ"ג מפורש: משמו של ר' אליעזר.

דף עא.

(עא סע"א רש"י) **ד"ה אליכם וכו' בראש פרשת ושנות חיים היא וכו'**.—עי' מ"ש ע"ז בהגהות הגרי"ב והרש"ש. אבל מצאתי בשם הגאון שי"ר ז"ל, שצ"ל ברש"י: "בראש

[22] והא דהקדימו כאן מצית האור למסדר את המערכה, אע"פ שהסדר הוא להפך, משום דמצית את האור הוא הניגוד לשורף לכך הקדימוהו.

פרשת שנות חיים היא", וכוונתו על הכתוב "ויוסיפו לך שנות חיים" (משׁ' ט יא), ולפני רש"י ז"ל היה חילוק הפרשיות שונה מפרשיות שלפנינו, שנתחדשו זמן רב אחריו.

דף עב:

(עב ב) **הא כמ"ד אין בעוביו טפח**.—רש"י ז"ל כתב; "ולא ידענא היכא איפלגו בה". אבל מצאנו בירושׁ' שבת פ"א ה"א [ב רע"ד], דר' שמעון בן יהוצדק לית ליה מה שאמרו ארון תשעה וכפרת טפח.

דף עד.

(עד רע"א) **משחק בקוביא מדאורייתא מיחזי חזי וכו**'.—עי' מהרש"א שכתב, דמלך מדאורייתא לא חזי. וכן משמע בפי' ר"ח כאן, וכן משמע בשבועות לא א (ועי' רש"י שם). אבל בסנה' (יט ע"א וע"ב) מוכח דמלך מדאורייתא חזי, אלא שחכמים פסלוהו (ע"ש). ונראה דודאי מלך חזי מדאורייתא בדבר איסור או בדיני נפשות משום דאין חכמה ואין עצה ואין תבונה נגד ה' (עי' שבוע' ל ע"ב); אבל במידי דממונא אף מדאורייתא לא חזי משום שאין זה כבודו של מלך, וכענין שאמרו בב"מ (ל ע"א): פעמים שאתה מתעלם וכו' כגון שהיה זקן ואינו לפי כבודו. ואפי' צורבא מרבנן דידע סהדותא במילי דממונא וזילא ביה מילתא למיזל לבי דינא דזוטר מיניה לא ליזיל כדאיתא בשבועות שם. ועוד י"ל דהכא תפיס חדא דהיינו משחק בקוביא וה"ה לאידך דהיינו מלך ומשניהם הוא מקשה. ובזה תתיישב קושית ספר מראה אש דילמא סבר ר"ל כרב פפא.

דף עד:

(עד ב) **אף עינוי לא תחלוק בו**.—פי' שלדבריך הרי יש הפרש בין איש לאיש דזה שיושב בצל ומצטער אסור להתחמם בחמה וזה שיושב בחמה אסור להתקרר בצל. ומה שפי' רש"י בזה דחוק.

דף עה:

(עה ב) **רב יהודה משתכח ליה בי דני רב חסדא משתכח ליה בי ציבי**.—עי' ב"מ מ ע"א, שרב יהודה היה עוסק במכירת יין מחביות, ולכך נמצא לו בין החביות. ועי' גטין נו א, שרב חסדא היה שומר בידו מפתח אוצר העצים, ולכך נמצא לו בין העצים. ועי' מ"ש בגטין לו א.

דף עו.

(עו א) **וכי ט"ו אמה בעמק וכו'**.—בב"ר סוף פל"ב סבר ר' יהודה, דמעשה נסים היה: ט"ו אמה בעמק וט"ו אמה בהר.

שם **וכי איזו מדה מרובה וכו'**.—עי' רש"י דמדה טובה מרובה על מדת פורענות ת"ק פעמים. ומצאתי במד' תנחומא החדש (ע"י הרש"ב זללה"ה) פ' בשלח סי' כא, שהמן היה יורד בכל יום מזון שני אלפים שנה, שמשפט המבול משתי ארובות י"ב חדש, והמן ירד משמונה ארובות שהן ארבע שנים, ות"ק פעמים ארבע הן שני אלפים. ובזה תתיישב קושית מהרש"א כאן כמו שהעיר הרש"ב בהערותיו שם.

דף עח.

(עח א תוספות) **ד"ה מכאן וכו' טבילת נדה מדאורייתא מנ"ל וכו'**.—מצאנו בתדא"ר פט"ו שלומד ק"ו מזב: ומה זב שאין טומאתו מצויה צריך טבילה, נדה שטומאתה מצויה אינו דין שצריכה טבילה (ע"ש). ואני מתפלא, דא"כ תהיה הנדה צריכה טבילה במים חיים כזב, שצריך טבילה במים חיים, כדתני בתוס' מגלה פ"א הי"ד.

דף עט.

(עט א תוספות) **ד"ה כותבת וכו' ונ"ל לפרש דמיבעיא וכו'**.—לפירוש זה אינו מובן מה שאמרו כאן "גסה איתמר כל כמה דגסה"[23]. ונראה עיקר כפירוש השני שבתוס', אלא שאנו מפרשים להיפך: "ככותבת שאמרו בגרעינתה" - פי' הכותבת כמות שהיא עם גרעינתה כברייתה דהיינו עם החלל שביניהם. "או בלא גרעינתה" - פי' הכותבת בלא הגרעין, וגם הגרעין בלא הכותבת, ושתיהן יחד הן ככותבת וכגרעינתה בלי החלל שביניהן.

דף פ.

(פ ע"א) **והתניא השב מידיעתו וכו'**.—קושייתם אינה מובנת לי, דהא חצי שיעור לכ"ע אסור: לר' יוחנן מן התורה ולרשב"ל לפחות מדרבנן. ואילו היה יודע זה שחלב הוא, אף שאין בו כשיעור, ודאי לא היה אוכלו. ואם כן הרי זה שב מידיעתו אלא א"כ אמר תחילה, שגם אם היה נודע לו שחלב הוא כל זמן שאין בו כשיעור היה אוכלו. ועי' ירוש' תרומות רפ"ו [ומ"ש ב"שערי תורת א"י" שם.]

[23] ועי' בתוספות ישנים, שנדחקו ליישב פירש"י.

דף פא.

(פא א) **עד כאן לא קאמרי רבנן התם אלא לענין טומאה וכו'**.—מכאן מבואר דרבנן פליגי על ר' יהושע וסברי דאפי' אם הם שוים בטומאה ולא בשיעור או שהן שוין בשיעור ולא בטומאה הרי הן מצטרפין. ומ"מ לא אמרו כן בכל הטומאות, דהא משנה שלימה שנינו באהלות (פ"ב מ"ו) בשדרה וגלגולת משני מתים וכן רובע עצמות ואבר משני מתים, דחכמים חולקים על ר"ע וסוברים שהם טהורים מטומאת אהל אע"פ שטומאתם ושיעורם שוה. ובזה תתיישב קושית התוס' כאן (ד"ה כל).

ומ"ש עוד בתוס' שיש בתוספתא דחולקין בבא משני נפלים, שאין בכל אחד כדי רביעית - כפי הנראה שפירשו כן בהא דתני בתוספתא אהלות רפ"ג: ר"ש בן יהודה אומר משום ר"ש לא נחלקו ר"ע וחכמים על רביעית דם שפירשה משתי רביעיות דם משני מתים שהיא טמאה על מה נחלקו על רביעית דם שפירשה משני מתים וכר. אבל אין זה במשמע אלא שפירש הדם ממת גדול שיש בו דם הרבה, אלא שלא פירש מכל אחד ואחד רביעית שלימה (ועי' ר"ש אהלות פ"ב מ"ב).

(פא סע"א) **מה לעינוי שלא הותר מכללו תאמר במלאכה וכו'**.—פי' רש"י שמלאכה הותרה מכללה לגבוה. ויש להקשות דהא עינוי נמי הותר מכללו לחולה שיש בו סכנה וכן למשלח את השעיר לעזאזל, כדאיתא לעיל סז א, שאומרים לו הרי מזון והרי מים. וצ"ל דחולה שיש בו סכנה, שעושים לו כל דבר שצריך לו אין זה אלא דיחוי אבל לא היתר, וכן הדין במשלח את השעיר; אבל מלאכת גבוה הותרה, כדאיתא לעיל מו ב: "שבת הותרה לצבור". וכל זה לדעת הסוברים דשבת הודחה אצל חולה שיש בו סכנה[24]. ועדיין קשה לסוברים דשבת הותרה אצל חולה שיש בו סכנה[25]. וגם משמע דאכילה ושתייה מותרת למשלח, דאם לא כן היו צריכים לומר לו 'שאם א"א לך ללכת אא"כ תאכל ותשתה אכול ושתה', ולא לסתום הדברים ולקצרם, ובפרט דשילוח השעיר עצמו אינו מעכב (כדאיתא לעיל מ ע"ב). ולכן נראה לפרש, דעינוי לא הותר מכללו היינו דאפשר לעינוי שלא ידחה את יוה"כ כגון שאין נמצא בו חולה שיש בו סכנה הצריך לאכול ביוה"כ, וכן שהמשלח אין לו צורך לאכול ולשתות בו, מה שאין כן בעבודה שאין לך יוה"כ בכל שנה ושנה בזמן שביהמ"ק קיים, שאין עובדים בו עבודת היום.

[24] עי' רמב"ם רפ"ב מהל' שבת ובכ"מ שם, שכ"ה דעת הרשב"א והר"נ.

[25] עי' רשב"ץ בתשובותיו ח"ג סוף סי' לז, שהאריך להוכיח דשבת הותרה אצל פקוח נפש, ואחת מראיותיו היא מדאיתא כאן דעבודה הותרה בשבת וה"ה לענין פקוח נפש דחמיר מעבודה.

ומסתבר לנו, שכה"ג שהיה זקן וחלש עד שאינו יכול לעבוד עבודת היום אא"כ יאכל וישתה שמותר לו לאכול ולשתות ביוה"כ מק"ו מהמשלח את השעיר.

דף פב.

(פב א תוספות) **ד"ה אלא וכו' ולא מצי לשנויי וכו'**.—עי' מהרש"א שתמה ע"ז, אבל לפני התוס' היה הנוסח כאן כגירסא שהביא בד"ס [מכ"י מינכן ב'] ובשו"ת רשב"א ח"ג סי' שנא: "ורב נחמן אמר בן תשע מחנכין אותו לשעות, בן עשר בן אחת עשרה משלימין מדרבנן, בן שתים עשרה משלים מדאורייתא". (כן מצאתי בשם ר' ברוך עין מסוויסלאץ).

דף פג:

(פג רע"ב) **הב"ע בעציץ שאינו נקוב דרבנן מר סבר וכו'**.—צ"ל: בעציץ שאינו נקוב דרבנן לימא תנאי היא וכו'. ומה שבינתים ["מר סבר טבל חמור ומ"ס תרומה חמורה"] מיותר כדמשמע מפי' רש"י [וכן לי' בכל כתבי יד] (ועי' בהגהות הרש"ש).

דף פד.

(פד רע"א) **דחייף ביה מסתכן מאי תקנתיה נישלח מאניה ונירהוט**.—בראשית ההשקפה נראה דבר זה כסגולה בלי טעם, אבל באמת טעמו ברור ליודעי טבע הארס של כלב שוטה כפי שנתברר לרופאים והוא, שאם יגע ארסו בעור בשר האדם אין בו סכנה אא"כ יחדור אל תוך דם הבשר ע"י שריטה או פצע כל שהוא, ואז יתפשט הארס בתוך דמו, ובמשך חדש או שני חדשים יגיע הארס למוחו של אדם, ואז תתגלה המחלה, אשר אין לה מרפא עד היום. אלא שבדורנו מצאו תרופה המועילה לאדם לפני שנתגלתה בו המחלה שלא יחלה עוד ע"י שמערבין בתוך דמו [ע"י זריקה] אותו ארס עצמו של כלב שוטה, רק שהארס הוא חלוש וקל, שמחלישים אותו ע"י תחבולות הידועות לרופאים, ובכל יום ויום זורקין לתוך דם האדם ארס שהוא חזק מעט מיום שלפניו עד שדמו של אדם זה מתרגל לארסו של כלב שוטה כמו שהוא ולא יזיק לו עוד מאומה ואפי' ארס ממש.

גם נתברר ע"פ הנסיון כי ארס כלב שוטה הנופל על איזה דבר והוא מונח עליו אפי' כמה שנים עדיין ארסו קיים כביום שיצא מפי הכלב. ואם יבוא ארס זה לתוך דמו של אדם סופו שיחלה וימות אם לא יקדימו לרפא אותו באופן הנ"ל. וזהו שאמרו "דחייף ביה מסתכן", שלפעמים יגע פי הכלב בבגדיו, והארס נופל עליהם, ואם יקרה שיגע

האדם במקום שיש בו איזה סרט על מקום הארס - יש בו סכנת מחלה זו. ואין לו לאדם תקנת שמירה מסכנה זו אלא שיפשוט את בגדיו וישליכם, ו"צא טמא" יאמר להם ויברח מהם כמפני הכלב השוטה עצמו, אלא שכדי שלא יהא מהם תקלה לאחרים טוב יעשה כשישרוף אותם במקומם[26].

(פד א) **חש בצפדינא וכו' סימניה כד רמי מידי בככיה ואתי דמא**.—ועי' בד"ס שנוסח כ"י מינכן "כד רמי דמא מנחיריה", וברור אצלנו, שהיא המחלה הנודעת בשמה "שקארבוט" בל"א, ובלשון רוסית %, ומחלה זו מצויה במקומות שאצל שפת הים ובכל מקום שיש בו רעב ובצורת. וסימני המחלה שדם יזוב מן האף או מן החניכיים, וגם נראים על עור החולה מקומות כמראה תכלת ותחתם עגולי בשר קשים כנודע.

שם **שאני צפדינא הואיל ומתחיל בפה וגומר בבני מעיים**.—ולהיפך יאמרו על אסכרא, שמתחלת בבני מעיים וגומרת בפה (שבת לג ב).

דף פו.

(פו א) **מי שיש חילול השם בידו וכו' כולן תולין ומיתה ממרקת שנא' ונגלה וכו'**.—עי' מחברת הערוך לר"ש פרחון ערך עד שכתב: "ורבותינו אמרו מיתה ויוה"כ מכפרין שנאמר אם יכופר וכו' עד תמותון אילו לא תכפר להם המיתה ויוה"כ מכלל דאחרים שלא נאמר בהם כך מיתה ויוה"כ מכפרין". וזה פלא.

דף פו:

(פו רע"ב) **גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכיות וכו'**.—עי' מהרש"א בח"א שנדחק בזה. ונפרש דברי חכמים וחידותם. הנה למטה יאמרו: "כיון שעבר אדם עבירה ושנה בה נעשית לו כהיתר", והוא כמו שאמרו על יצה"ר (סוכה נב ב): "בתחלה קראו הלך ולבסוף קראו אורח ולבסוף קראו איש", ופירש"י: איש בעל הבית. ואמרו בב"ר פל"ד יא: "הרשעים הן ברשות לבן וכו' אבל הצדיקים לבן ברשותן", ופירש במ"כ שם, דלבן הוא יצה"ר. וזה שחטא הרבה פעמים ויצה"ר שולט עליו קשה לו מאד להתגבר על יצרו; וכל מה שחטא יותר, קשה לו יותר לשוב. ואם זה התחזק על יצרו וזבחו ושב לה' בכל לבו מתוך אהבת ה' אשר התעוררה בו, זכותו גדולה מאד, וכל חטאיו חושבים אותם לו לצדקה, כי חטאיו הרבים היו מרחיקים אותו מן התשובה יותר מאילו עשה עבירות מעט כי אז בקלות היה יכול לשוב, לפיכך זדונות נעשים לו כזכיות. וכל זה בשב מתוך

[26][ועי' אוצר הרפואה והבריאות, גולדשטיין-שכטר, ע' כלבת.]

אהבת ה'. אבל השב מיראה כגון שאבד עשרו בענין רע או שבאו עליו או על אשתו ובניו חלאים רעים או יסורין או שבניו מתים לפניו וירא שמא עונשים אותו על חטאיו ומתוך כך שב מדרכו הרעה אין זכותו גדולה כל כך, ולכך זדונותיו נעשים לו כשגגות ולא כזכיות.

דף פח.

(פח א) **ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אין יכול לטבול**.—בתוס' ישנים כאן כתבו: "ה"ג מן המנחה ולמעלה לא יטבול פי' אינו צריך לטבול וכו' מ"מ יכול הוא לטבול וכו' וכן ברייתא קמייתא וכו' אית ליה טבילה בזמנה לאו מצוה אפ"ה קאמר כל חייבי טבילות טובלין כדרכן"[27] וכתב ע"ז הרמב"ן בתורת האדם ענין האבלות: ואין הדרך הזה מחוור לי, שגירסת כל הספרים וכן בתוספתא: מן המנחה ולמעלה לא יטבול. ועוד אי בטבילה שלא בזמנה למה לי למיתני כל חייבי טבילות טבילתן ביום נדה ויולדת טבילתן בלילה, שלא בזמנן כולן בין ביום בין בלילה הם טובלים. אלא רישא בטבילה בזמנה, וסיפא קתני בעל קרי עד המנחה אע"ג שהיא שלא בזמנה דמסתמא לאו ברואה קרי ביוה"כ אירי. והא דקתני באידך ברייתא: ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה לא יטבול, ולא פליג ארבנן נמי אירישא בזב וזבה דלא יטבלו כיון דסבירא ליה טבילה בזמנה לאו מצוה (פי' דהא ר' יוסי אומר דרואה קרי ביוה"כ, שבו מיירי בר' זו, דמן המנחה ולמעלה לא יטבול משום שכבר התפלל, וטבילה בזמנה לאו מצוה; אבל קודם התפלה צריך לטבול, דבעל קרי אסור בתפלה. וא"כ בזב וזבה, שמותרים בתפלה, היה לו לר' יוסי לחלוק ולאוסרן לטבול כל היום) משום דאיכא זב שראה קרי ונדה שפלטה ש"ז (פי' שהם אסורים בתפילה) וכך איתא בדוכתיה במס' ברכות (כו א) כך נראה לי. א"נ חדא דאית ביה תרתי קמ"ל (פי' מאחר שאוסר בעל קרי לטבול אחר המנחה, שכבר התפלל, ממילא ידעינן, דזב וזבה שמותרים בתפילה אסורים לטבול כל היום). ע"כ לשון הרמב"ן, והעתקנו כל הענין לתקן בו כמה טעויות שנפלו בדבריו בספרי הדפוס (ע"ש).

[27] וכך כתבו התוס' בשבת קכא א: ה"ג ר' יוסי אומר מן המנחה ולמעלה אינו צריך לטבול.